
МЕЂУНАРОДНО ПРИВРЕДНО ПРАВО

др Александар ЂИРИЋ

редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу

ТРАДИЦИОНАЛНА И САВРЕМЕНА УЛОГА ДРЖАВЕ КАО СУБЈЕКТА МЕЂУНАРОДНИХ ТРГОВИНСКИХ ОДНОСА*

Резиме

Аутор је посветио свој рад анализи положаја и улози државе као субјекта међународних трговинских односа (МТО), савлађујући је, најпре, у фокус њене улоге у традиционално познатим друштвеним условима. У првом делу рада се анализира поимање државе као субјекта МТО, у оквиру кога се указује на њену улогу као субјекта оштрих међународних пословних односа. Након тога, посебна пажња посвећена је променама положаја државе у условима глобализоване привреде света.

Аутор констатира да се механизам балансирања („trade off device“), између система слободније трговине, установљене правом Свешке трговинске организације, с једне стране, и класичној сувереној права држава чланица да регулаторним мерама остварују заштитну социјалних јавно-правних интереса, са друге стране, заснива на примени изв. „принципа пропорционалности“. У раду је образложена суштина примене „двосмислености шеста“ овој темељној начела у јавно-правној сфери МТО.

У закључцима о новом положају државе и функцији њеној циља, констатира се да највише пораста тема свих промена фаворизује оне које

---

* Рад је резултат истраживања на Пројекту Правног факултета Универзитета у Нишу, бр. 179046, који финансира Министарство образовања и науке Републике Србије.

су погодне за брзу примену, као и постојеће које се могу лако адаптирати. Глобализација у њом контексту, више поједује установама грађанској друштва, као и транснационалним команијама, а мање државама и међувладиним организацијама. У целини то доводи до слабења улоге влада појединих држава, као и националних система вредности. Стратешке одлуке о даљем развоју света, укључујући и међународну привину, све више ће се доносити на планетарној основи. Полако, помало, али све сигурније, установавају се начела контролисаног привредног развоја појединих делова наше Планете, не на државном, већ на светском, суверанационалном, нивоу.

Кључне речи: држава, међународни провински односи, Светска провинска организација, принцип пропорционалности, шест пропорционалности.

І Уводне напомене

Разумевање положаја државе, као субјекта међународних трговинских односа (МТО), подразумева анализу њене позиције и државног циља, сагласно начелима њене привредне и трговинске политике. При томе се сопствени економски и други интереси, који су уско повезани са националним, политичким и општим функцијама државе, као организоване друштвене заједнице, традиционално сматрају легитимним објектом заштите.

Ефикасност државне функције у односу на сопствено грађанско друштво се може посматрати са два полазишта: објективног и субјективног. Објективни допринос државе се процењује, на основу њеног деловања, на општи и заједнички развој друштва. Субјективни допринос државе се мери резултатима њеног учешћа у конкретним односима уговорне и друге природе. Сагласно томе, потребно је разликовати државни циљ од државне функције. Прва категорија је фундаменталнија и шира, док је друга специјалнија и ужа.¹ Све функције државе су усмерене на реализацију њених бројних циљева, који утичу на развој друштва сагласно његовим концептуалним, нормативним, организационим и другим карактеристикама.

У традиционалном смислу, свака држава у својству субјекта МТО, иступа као учесник општих односа у оквиру којих остварује своју оригиналну или деривативну регулаторну функцију, или као учесник непо-

1 Радомир Лукић, *Политичка теорија државе*, Београд, 1962, стр. 203–206.

средних пословних односа. То потврђује да су МТО део система економских односа једне земље са иностранством, који зависи од националне спољнотрговинске политике и од међународно усвојених норми у области трговинског промета робом и услугама.

У модернизованим условима одвијања међународне трговине, многобројна питања се више не решавају само на нивоу националних држава, већ се она стављају у фокус глобалних процеса. Савремени свет, готово у свим областима, а пре свега у сектору међународних трговинских односа, егзистира на закономерностима глобализације, а светска привреда показује тенденцију ка сопственом профилисању у јединствен комплекс. Институционални оквир глобализоване међународне привреде је Светска трговинска организација (*World Trade Organization – WTO*).

Међузависност структуре у светској привреди, данас, за разлику од ранијег периода, не допушта једностране одлуке националног карактера. Прописи које у оквиру своје законодавне надлежности доносе државе на унилатералној основи, не могу да задовоље нормативну функцију у односу на бројне и разноврсне међународне трговинске односе.

Савремени међународни трговински правни поредак све више карактерише процес хармонизације и унификације правних правила. Она постају независна од политичких, идеолошких, или економских интереса појединих држава, на чијим се територијама налазе седишта њихових субјеката и учесника међународних пословних операција.

Вредност униформности правних норми заснована је и на аргументу да ће трговачка активност расти и по обиму и по структури, уколико буду уклоњене баријере настале због правне несигурности, узроковане упоредним разликама у законодавствима појединих држава.

Рад треба да одговори на питање да ли се и у којој мери положај државе, као субјекта међународних трговинских односа, у савременим условима, променио. Да ли се сужава њен ниво самосталности у вођењу економске и трговинске политике, унилатералног националног карактера и које последице из тога могу проистећи?

II Традиционално поимање државе као субјекта МТО

1. Држава као субјект општих МТО

Правило, са класичним, традиционалним призвуком, је да државе ступају у МТО у складу са начелима своје привредне политике, тежећи реализацији општих економских интереса, који су уско повезани и са

политичким циљевима. Каталог економских права и обавеза држава на међународном плану је утврђен у Повељи о економским правима² и обавезама³ држава из 1974. године.

Превасходни задатак државе, у својству јавно-правног учесника МТО, је да у границама своје законодавне власти, определи окви-ре за оптималан наступ својих привредних субјеката на међународном тржишту. Она уређује статус пословних субјеката који се налазе под њеним суверенитетом. Поред тога, држава одређује нормативне услове за обављање МТО и привредних делатности у иностранству својих субјеката, као и страних привредних организација у реализацији њиховог делокруга рада на њеном унутрашњем тржишту. При томе, национални извори права појединих држава у наведеним областима, показују изразиту међусобну сличност (енгл. *Common core*). Они су по свом пореклу национални, али се примењују и на правно регулисање међународног трговачког промета.

Држава учествује у МТО у својству носиоца суверених овлашћења (јавне власти – *iurae imperii*) и чиниоца међународне заједнице. У тој

- 2 Према Повељи државе имају право да: а) изаберу свој привредни и економски систем, форме и средства привредног развоја, искоришћавање ресурса, спровођење реформи; б) слободно остварују суверенитет над својим природним богатствима и ресурсима; в) спроводе национализују, експропријацију, као и да регулишу и контролишу иностране инвестиције, делатност транснационалних компанија (ТНК) на својој територији; г) учествују у МТО и другим видовима привредне сарадње; д) да закључују двостране и мултилатералне споразуме у области међународне привредне сарадње; њ) учествују у субрегионалној, регионалној и међурегионалној сарадњи у циљу привредног развоја; е) као земље у развоју имају право да пружају трговачке преференцијале другим земљама у развоју, без обавезе да их примењују у трговинским односима са привредно развијеним државама.
- 3 Обавезе, од којих су за МТО од посебног значаја, су:
  - а) предузимање мера у циљу развоја међународне трговине, на основама узајамне користи, једнаких могућности и узајамног признавања статуса најповлашћеније нације; б) учвршћивање принципа универзалности у МТО; в) уздржавање од доношења норми унутрашњег правног поретка које су препрека међународној трговини; г) уздржавање од свих облика дампинга; д) јачање мултилатералног трговинског система и поштовање дисциплине у оквиру система права СТО; њ) забрана предузимања мера које су усмерене на повреду суверених права других држава, у циљу прибављања користи; ж) сарадња у оптималном искоришћавању ресурса, који припадају већем броју држава; е) забрана предузимања принудних мера у циљу прибављања повољнијег режима за иностране инвестиције; и) обезбеђење реалне компензације у случајевима национализације, експропријације имовине страних држава и њихових правних и физичких лица; ј) забрана подвргавања других држава дискриминацији; к) примена система преференција развијених држава у корист земаља у развоју; л) сарадња у процесу либерализације светске трговине и уклањања препрека њеном развоју; љ) вођење политике у оквирима субрегионалних, регионалних и међурегионалних интеграција у складу са интересима међународне трговинске и привредне сарадње, уз уважавање интереса трећих држава; м) очување и заштита човекове околине.

улози она закључује међународне трговинске споразуме са другим државама и међународним организацијама.

Поред уговорне активности, држава и бројним другим мерама подстиче делатност својих привредника на међународном плану. У својству субјекта општих трговинских односа, она учествује у раду међународних трговинских и других организација привредног карактера, како на универзалном, тако и на регионалном плану. Државе уређују своје односе на подлози посебних споразума о чланству, прихватајући општа правила појединих међународних организација, или учествујући у њиховом раду, у својству нечланица, на *ad hoc* основи.

2. Држава као субјект међународних пословних односа

У циљу задовољења својих потреба, држава иступа у својству уговорне стране у појединим привредним уговорима и пословима МТП имовинско-правне природе. Тиме она и сама непосредно ступа у пословне односе и то како са другим државама, тако и са осталим субјектима МТП. У том смислу је она носилац имовинских права и обавеза (лат. *iurae gestionis*) и непосредни је пословни субјект МТП. У пословима ове врсте држава закључује уговоре чији је предмет промет робе, вршење услуга и промет новца. Карактеристични послови из ове групе су уступање различитих имовинских права, којима држава располаже (уступање права искоришћавања одређеног обновљивог или необновљивог природног добра-концесија, јавно-приватно партнерство и сл.). Држава, код уговора о међународној продаји, може бити у улози купца, или продавца различите врсте робе, која јој је неопходна у вршењу њених јавних функција (аутомобили, авиони, бродови, житарице, опрема, сировина, наоружање, уговори о грађењу резиденцијалних и других објекта и сл.). Посебно је значајна њена улога у пружању гаранција по основу уговора које њени привредни субјекти закључују са међународним финансијским организацијама.

Нема правних сметњи да држава буде уговорна страна и код низа других послова МТП: уговора о трампи, закупу, послузи, уговора о зајму и сл. У свим односима ове врсте, држава, по правилу, има једнак правни положај као и друга уговорна страна која може бити трговачко друштво, или други пословни субјект. Дакле, држава у односима ове врсте не иступа као носилац јавне власти (*iurae imperii*), већ као субјект са правима и обавезама приватно-правне природе (*iurae gestionis*).

III Промена положаја државе у условима глобализоване привреде света

Ваља подвући да је атрибут јавно-правног деловања, који карактерише улогу државе у савременим МТО, попримио нове садржаје. Државе све интензивније остварују своје националне трговинске политике на нивоу међународних организација и у сарадњи са другим државама. Такав процес је данас познат као институционализација и мултилатерализација МТО. Државе настоје не само да усагласе садржаје својих привредних и трговинских политика (енгл. *Commercial policies*), већ оне теже реализацији заједничких тржишта, царинских унија, зона слободне трговине и других облика дугорочне трговинске сарадње.

Самосталност држава у области трговинске и законодавне политике у сфери МТО се сужава на рачун права међународних трговинских институција, пре свега, Светске трговинске организације. Преузимањем права и обавеза по основу чланства у међународним организацијама, држава на деривативан начин обавезује своје субјекте, који учествују у МТО, на поштовање међународног регулаторног оквира.

У савременим међународним односима све је израженији супранационализам, као метод политичког одлучивања, који карактерише поверавање међународним организацијама доношење одлука већином гласова. Суштинска карактеристика одлучивања супранационалном методом је у чињеници да држава, чији представници у међународној организацији нису гласали за одређену одлуку, може бити приморана да је спроводи, јер ју је већина чланица усвојила.

Тако је, на пример, општи правни постулат права *WTO* заснован на тзв. „заштити интереса очекивања“. Полази се од колективне обавезе свих држава чланица, међу којима се остварује око 98% целокупне трговинске размене у свету, да поштују правила и принципе установљене споразумима донетим у оквиру *WTO*. Уколико било која чланица својим мерама повреди „интерес очекивања“ било које друге чланице, чланица, чији су интереси повређени, има право да покрене процедуру решавања спора.⁴ Одлуке надлежних органа за решавање спорова указују на

4 *Ratio* ове заштите може се илустровати следећим примером. Држава А је дала концесије држави Б на увоз текстила. Олакшице нису од значаја у моменту када су одобрене, већ имају значај у будућности. Произвођачи текстила из других држава чланица заснивају, на тако преузетој обавези државе А према држави Б, сопствене пословне одлуке у погледу обима и квалитета производње, инвестиција и територијалне дистрибуције робе. Наведена обавеза државе А је „мултилатерализована“ применом начела највећег повлашћења (енгл. „*Most Favoured Nation Principle*“ – „*MFN*“). Дејство овог начела, из чл. I *GATT*-а, је мултилатерализовано, тако што је обавеза, коју је држава А преузела приступањем СТО, постала обавеза према

уважавање става да систем права *WTO* штити „интерес очекивања“, заснован на „колективистичком и мултилатерализованом карактеру обавезе држава чланица“. Тако је, у извештају Органа за решавање спорова *WTO*, у спору „*EC-Computer Equipment*“⁵, истакнуто да, „без обзира што је обавеза државе чланице заснована на споразуму о узајамним трговинским концесијама, закљученим са другом конкретном државом чланицом, таква обавеза је мултилатерализацијом, постала заједничка обавеза према свим државама чланицама“ (пар. 159 Извештаја).⁶

Појава *WTO*, као институционалног оквира светске трговине, је и сама резултат процеса глобализације, који је захватио све области живота и све углове наше Планете. Она подразумева промене у друштвима, култури и светској привреди, које доводе до наглог пораста међународне размене (у трговини, култури, људима, идејама и сл.). Глобализација се често примарно посматра са аспекта привреде и тада се у први план ставља њен учинак на либерализацију трговине односно на развој „слободне трговине“. Међутим, глобализација обухвата много шире аспекте друштва.⁷

Уједињене нације под глобализацијом, у привредном смислу, подразумевају смањење и уклањање баријера између државних граница како би се олакшао проток роба, услуга, капитала и радне снаге.⁸

свим државама чланицама СТО, а не само према држави Б. Из наведеног примера јасно је да обавеза државе А (мултилатерализована дејством клаузуле највећег повлашћења), има дејство на правну ситуацију других држава чланица СТО: оне ову обавезу „присвајају“ као премису чију примену очекују у односу на привредне субјекте под својим суверенитетом, који такође, на подлози исте вере, доносе своје пословне одлуке. Овакво „очекивање“ (односно интерес очекивања – „*expectation interest*“), заслужује правну заштиту. Ту правну заштиту обезбеђују норме садржане у систему споразума СТО. Видети: Александар Ђирић, *Међународно трговинско право, Ойшійи гео*, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2010.

5 Видети: „*EC – Customs Classification of Certain Computer Equipment*“, *WT/DS62/AB/R*, adopted 5 June 1998, para 109; „*United States – Measures Affecting the Cross-Border Supply of Gambling and Betting Services*“, *WT/DS285/AB/R*, adopted 7 April 2005 (пар. 159–160. Извештаја), доступно на адреси: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/285abr_e.doc, 1.4.2013.

6 Исти став је заузет и у спору „*India-Patent Protection*“, видети: „*India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products Report of the Panel*“, 5. септембар 2007, *WT/DS50/R* (пар. 5. 20. Извештаја), доступно на адреси; http://www.tripsagreement.net/documents/PanelDecisions/WTDS50R_E.doc, 1.4.2013. Видети више у: Предраг Цветковић, „О праву Светске трговинске организације: асиметрија права и обавеза као кључна детерминанта“, *Теме*, бр. 2/2009, стр. 499.

7 Видети: www.wikipedia.org.

8 *Summary of the Annual Review of Developments in Globalization and Regional Integration in the Countries of the ESCWA Region by the United Nations Economic and Social Commission for Western Asia*, доступно на адреси: <http://en.wikipedia.org/wiki/Globalization#Definitions>, 2.2.2011.

Међународни монетарни фонд дефинише глобализацију као „стално растућу економску међузависност држава кроз повећање обима међудржавног промета добара и услуга, слободнијег протока капитала, и све бржег и ширег простирања нових технологија“.

На основу дефиниције Светске банке, глобализација значи широку „могућност појединаца и корпорација да успоставе међународне послове са лицима из других земаља“.

У теорији се глобализација привреде дефинише као „блиска интеграција држава и народа која води енормном смањену трошкова транспорта, комуникација и руши вештачке баријере прекограничних токова робе, услуга, капитала, знања и радне снаге“.⁹

Дакле, глобализација, са привредног аспекта, представља тенденцију преображаја светске привреде у јединствено тржиште робе, услуга, капитала и радне снаге. У том контексту је дошло до либерализације и до тзв. треће фазе интернационализације међународне трговине.¹⁰

Дакле, резултати привредне глобализације се испољавају у чврстим привредним везама на глобалном нивоу, уз истовремено сужавање сувереног капацитета држава у области привреде.

1. Неопходност баланса државних и глобалних интереса

Сходно променама улоге државе и нових захтева савремених међународних трговинских односа, дошло је и до појава нових руководних идеја на којима се заснива баланс интереса државе и глобализованог светског тржишта. Међу њима је свакако најважнија примена принципа пропорционалности. Он представља својеврсно средство балансирања („*trade off device*“), између система слободније трговине,¹¹ установљене

9 О томе: Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalisation*, First Anchor Books, 2000, стр. 9.

10 Прву фазу интернационализације међународних односа (50–60-их година XX века) карактерише кључна улога трговине у економским развојним процесима. Брз раст трговине, уз ограничавање трговинских рестрикција, омогућава компанијама да лакше приступе страним тржиштима, као и да развију међународно пословање (плитка интеграција – *shallow integration*).

Другој фази (70–80-их година) основно обележје даје рецесија изазвана нафтном кризом која доприноси увођењу процеса дерегулације, приватизације, интеграције финансијских тржишта уз значајан раст кретања капитала.

Доминација капиталних над трговинским токовима долази до пуног изражаја средином 80-их и у 90-им годинама, када наступа трећа фаза глобализације са доминантном улогом страних директних инвестиција. Обим, динамика инвестиционих кретања добијају обележје основне моторике економских збивања савременог развојног тренутка и основног фактора растућих облика међународне међузависности.

11 Начело слободније трговине постаје руководни принцип у раду WTO. Њени споразуми чине систем правила отворене конкуренције, који треба да одвоји корек-

правом *WTO*, с једне стране, и сувереног права држава чланица да регулаторним мерама остварују заштиту сопствених јавно-правних интереса, са друге стране.

Дакле, циљ система пропорционалности се исцрпљује у успостављању равнотеже између остваривања начела слободније трговине и очувања права држава чланица да сопственим мерама штите јавне интересе. Са тог аспекта његова примена у праву *СТО* не само да није спорна, већ је и нужна. У основи принципа пропорционалности је идеја „оптимизације“ деловања правних норми, што га чини предметом интересовања теоретичара заокупљених разматрањем улоге правних начела у различитим правним системима. Принцип се не помиње изричито у споразумима из оквира *WTO*, али егзистира под другим називима (неопходност – „*necessity*“; мере са мање рестриктивним трговинским дејством – „*last trade restrictive measures*“). Са друге стране, одсуство

тно од некоректног понашања учесника у *МТО*. Основни инструменти слободније трговине у *СТО* су: начело најповлашћеније нације; начело националног третмана; избегавање ван царинске заштите; колективно снижавање царина (кроз рунде преговора); међусобне консултације чланица о значајним трговинским мерама; транспарентност трговинских политика држава-чланица.

СТО прокламује принцип либерализације, односно слободније трговине, а не потпуно слободне трговине. Слободнија трговина подразумева обавезу држава чланица да преговорима стално настоје да постепено смањују препреке у међусобној трговини. У односу на постигнуте договоре примењује се институт консолидације, који подразумева обавезу чланица да поштују постигнуте споразуме о царинској либерализацији и другим питањима од значаја за развој начела слободе трговине. Процес либерализације и слободније трговине, који своје упориште налази у *GATT*-у, подразумева:

- а) обавезу држава да уклоне, или сведу на допуштени ниво, препреке за обављање *МТО*, као што су забране и ограничења увоза или извоза, уз право на примену царинских дажбина, пореза, такси;
- б) обавезу снижавања висине царинских оптерећења, као и избегавање примене пореских дажбина према иностраној роби, које имају дискриминациони, протекционистички или фискални карактер;
- в) право држава на узајамно снижење царинских дажбина;
- г) инсистирање чланица на уклањању незаконитих трговинских забрана и ограничења, као и право на примену контра мера;
- д) иницирање држава-чланица на учешћу у изради нових мера у циљу отклањања постојећих препрека у *МТО*.

Слободнија трговина обухвата и право на слободну и фер конкуренцију свих трговинских субјеката на међународном тржишту, уз обезбеђење истих услова за све учеснике *МТО*. Начело либералне и слободније трговине *СТО* подразумева право на заштиту легитимних националних интереса сваке државе чланице, али и право да друге државе чланице, учествујући у међународној трговинској размени, поштују правила понашања установљена нормама *СТО* система, као и обезбеђење правног механизма за усаглашавање разлика ставова држава чланица у процесу успостављања и реализације конкретних *МТО*.

његовог номиновања није спречило панелисте у споровима пред форумима СТО да га идентификују и примене његову садржину.

Начело има дводелну структуру и подвргава се тзв. „двостепеном тесту пропорционалности“. Тест је лакмус за утврђивање истовременог постојања:

- а) јавно-правног националног интереса, који се штити административном мером државе чланице и
- б) „интереса очекивања“ других држава чланица да ће конкретна држава поштовати њихова права, сагласно правилима СТО.

Најпре се анализом утврђује легитимност и допуштеност предузетих мера државе у интересу остварења њених протекционистичких циљева „*in abstracto*“. Након тога се цени неопходност (*necessity*) конкретно предузетих мера. Утврђује се чињеница да ли су конкретни легитимни интереси државе, могли да се реализују применом мера које у мањем обиму отежавају реализацију начела слободе трговине (друга фаза теста пропорционалности – процена „*in concreto*“). Тест треба да покаже да ли, чланом XX Општег споразума о царинама и трговини (GATT), изузетно допуштене унилатералне мере државе, у конкретним околностима угрожавају „интересе очекивања“ других држава чланица WTO.

Државе су дужне да своје трговинске прописе учине јасним и транспарентним,¹² тежећи њиховој унификацији и хармонизацији. У том смислу, унификацију ваља разумети као метод изградње јединствених супститутивних међународних извора права, изједначавањем постојећих државних националних норми, без маргине у разликама. Предмет унификације су материјалне, процесне и колизионе норме, којима се уређују како општи, тако и пословни МТО. Истиче се да државни прописи не могу да задовоље регулативну функцију за масу међународних трговинских односа, при чему је поштовање заједничких правила предуслов изласка националних привреда на светско тржиште. Она све више попримају глобални карактер, са снажним утицајем на сужавање националног законодавног капацитета држава. Истовремено, унификација правила међународне трговине је само један, и то врло значајан инструмент савремених промена, које воде у денационализацију и „глобализацију“ правне мисли.

12 На пример, члан 3 Општег споразума о трговини услугама (GATS), предвиђа да ће свака чланица објавити одмах или, у ванредним околностима, најкасније даном њиховог ступања на снагу, све релевантне мере опште примене које се односе на извршење или утичу на Споразум. Такође ће бити објављени међународни споразуми у којима је земља чланица уговорна страна, а који се односе или утичу на трговину услугама. Више видети: А. Ђирић, *нав. дело*.

Таква појава се често критикује, уз аргумент да она води стварању „опне за заштиту корпоративних интереса“.¹³ Са друге стране, када се ради о „јавно-правном сегменту, занемарени су интереси потрошача, малих и средњих пословних ентитета“, неразвијених и држава у развоју. Истина је да тенденција унификације, привилеговањем приватне на рачун сфере јавно-правног регулаторног утицаја националних држава, води денационализацији капитала и његовом издвајању из сфере утицаја националних власти. Овакав процес је у складу са реконфигурацијом појма суверенитета држава у условима глобализације. Процес унификације правних правила међународне трговине је само један, али врло значајан сегмент глобализационог процеса. Бенефити које он доноси су неспорни и доприносе ефикасности трговинске размене. Као правни феномен, унификација је у функцији „глобализације правне мисли“.¹⁴ Стога су унификација и хармонизација суштински одраз процеса глобализације, коме оне дају легитимацију као реално постојећем феномену.

2. Нови положај државе и функција њеног циља у условима глобалних промена

Нагли пораст темпа свих промена фаворизује учеснике међународних трговинских односа који су прилагођени брзим променама и адаптацији захтевима новог времена. Глобализација у том контексту, погодује установама грађанског друштва, транснационалним компанијама (ТНК), а мање државама и међувладиним организацијама. У целини то доводи до слабљења улоге влада појединих држава, као и националних система вредности. Глобалне промене умногоме превазилазе објективне и субјективне способности контроле, њиховог правног и другог нивоа уређивања, као и укупног прилагођавања. Услед тога настају последице у виду распада институционалних система у појединим областима, заостајања у привредном развоју, као и негативног државног националног биланса у трговинској размени са светом.

Стратешке одлуке о даљем развоју света, укључујући и међународну трговину, све више се доносе на планетарној основи. Полако, помало, али све сигурније, установљавају се принципи контролисаног

13 Видети: Allan E. Farnsworth, „Unification and Harmonization of Private Law“, *Harmonization and Change, Workshop Papers from the Twenty-fifth Annual Workshop on Commercial and Consumer Law*, Faculty of Law, University of Toronto, 1995, стр. 82–88.

14 Видети: Joseph Perillo, „UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts: The Black-letter Test and Review“, *Fordham Law Review*, Vol. 63, No. 2/1994, стр. 292. Аутор ову тврдњу износи у контексту UNIDROIT начела за међународне трговинске уговоре.

привредног развоја појединих делова наше Планете, не на државном, већ на светском, супранационалном, нивоу.

Слободнија трговина подразумева обавезу држава чланица да преговорима стално настоје да постепено смањују препреке у међусобној трговини.¹⁵

По мишљењу антиглобалиста, глобализација подрива државни сектор и слаби систем социјалне помоћи.¹⁶ На форуму *WTO* у Сиетлу постављено је питање избора између „слободне трговине“ и „националног суверенитета“, при чему се указивало на противуречности тих института. Било је радикалних предлога да се напусте све шеме „глобализације“ у интересу повратка мерама државног „протекционизма“, које су се примењивале после Другог светског рата, посебно до 1958. године, сагласно Бретонвудским споразумима.¹⁷

У процесу међународне поделе рада, паралелно са међународним, егзистира и међуклановски, међукорпоративни правни поредак. Геополитички и геоекономски односи у свету снажно утичу на трансформацију садржине привредне улоге државе, као субјекта тих односа, аутоматски јој мењајући обележја њеног политичког и привредног суверенитета. Држава, као субјект креирања права, доведена је у позицију да ту своју улогу делимично делегира бројним другим субјектима. У том смислу, све сигурније долази до установљавања новог модела светског правног система, који је резултат процеса глобализације и нових односа у свету.¹⁸

15 Светислав Табороши, „Светска трговинска организација и СРЈ“, *Право и привреда*, бр. 5-8/1996, стр. 562.

16 На плакатама демонстраната, антиглобалиста у Сиетлу поводом отварања форума *WTO* 2002. године појавио се натпис: *WTO – World Thieves Organization* (Светска Лоповска Организација), што је илустрација читавог спектра привредно-економских, политичких, социјалних, национално-етичких и других бројних противуречности, које притискају свет у целини, али и поједине државе и регионе.

17 Предлагане су следеће мере: а) напуштање монетарног система уз примену пливајућег курса и увођење фиксне паритетне вредности валута, по систему „златног важења“, што би омогућило каматне ставке за дугорочне кредите (5-30 година) намењене развоју на нивоу око 1%; б) обезбеђење унутрашње финансијске контроле кретања капитала и валутних курсева на подлози суверености националних влада; в) успостављање механизма споразума о царинама и трговини којима би се штитио пољопривредни и индустријски развој на нивоу држава, који би био у функцији развоја међународне привредне и трговинске сарадње.

18 Савремени процес глобализације показује тенденцију брисања баријера у промету робе, услуга, новца, капитала, радне снаге и знања. Главни носиоци тог процеса су транснационалне корпорације (ТНК). Реч је о мегакорпорацијама, које су значајно утицале и на креирање делокруга рада међународних институција (Међународни монетарни фонд, Светска банка, Светска трговинска организација), преко којих одлучујуће утичу на ток МТО. Основ глобализације чини мрежа ТНК, која је до-

Глобализација међународне трговине, тражи одговор на питање: како обезбедити одговарајући правни оквир међународне трговинске размене? Питање се мора сагледати у светлу чињенице да у свету не постоји „супер суверен“, који дефинише политичке основе на којима почивају циљеви чијем остварењу глобализација служ.¹⁹ Покушаји да се такав недостатак супституише вољом одређених, па и најмоћнијих држава („*prax americana*“), на крају прве деценије овог Века, резултирао је институционалном и структуралном кризом која је угрозила вредности остварене либерализацијом међународне трговине у последњих двадесет година. Економисти и правници су дужни да потраже одговор који лежи у вишем нивоу сарадње и искрености држава у решавању кључних проблема савременог света. Виши ниво привредног развоја и његова равномерност свакако су од пресудног утицаја на успех овог процеса који, ипак, у крајњем зависи од јасне и трајне политичке воље за његово адекватно спровођење.

Посебан значај у процесу савремених тенденција има делатност *WTO*, која чини основни инструмент правне надградње трговинске и привредне глобализације. Привредна глобализација би требало да омогући процес стварања амбијента слободног од препрека и ограничења наметнутих државним прописима.²⁰

Привредни субјекти различитих националности слободније ступају у пословне односе са партнерима ван граница сопствене државе, уверени у стандарде поступања не само своје, него и влада држава у којима обављају привредну активност, или са чијим субјектима остварују одређене трговинске интересе.²¹ У том смислу се успоставља специфичан међународно-правни режим примене унутрашњих правних система појединих држава. Квалитет закона једне земље, без обзира на

вела до глобалне поделе ресурса, на основама новог начина управљања глобалним развојем и међународним односима у целини. Саша Ђорђевић, „Транснационалне корпорације у улози носилаца процеса глобализације“, *Пословна йолићика*, бр. 3/2007, стр. 47–53.

19 Питање је препознато још 1998. године, дакле у време које се може назвати „Периклеово доба“ глобализације. Видети више у: Jeffrey Sachs, „Globalization and the Rule of Law“, *Yale Law School Occasional Papers*, 1998, доступно на адреси: <http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent, 1.4.2013>.

20 Њено деловање се одвија на два колосека: универзалном и регионалном. На глобалном нивоу, њен резултат је стварање *WTO*, док га на регионалном, прати појачана законодавна активност регионалних организација, успостављање царинских унија и зона слободне трговине. Међународна трговина, данас, није више ни капиталистичка, ни социјалистичка. Она је по свом карактеру међународна и као таква не познаје границе. Она егзистира у данашњем свету, који је уједно и веома богат и веома сиромашан, и који са тим својим особинама у значајној мери утиче на изградњу новог формално-правног оквира МТО.

21 О овоме: П. Цветковић, *нав. чланак*, стр. 501–502.

њихов национални карактер, подвргава се оцени повезаности, како националног и упоредног, тако националног и међународног. „Државно-правни национализам“ у смислу пренебрегавања савремених кретања на овом плану је погубан. Нужно је да се остваривање националних привредних интереса усклади са условима и реалним захтевима не само међународног тржишта, већ и међународног регулаторног оквира. Тај оквир све сигурније опредељују регионалне и универзалне међународне организације као што су ЕУ и Светска трговинска организација. Тако, на пример, у ст. 1 члана 1 Закона о спољнотрговинском пословању Републике Србије се истиче: „Овим Законом уређује се спољнотрговинско пословање, у складу са правилима Светске трговинске организације и прописима Европске уније.“²² На тај начин право СТО и прописи ЕУ постају елементи спољнотрговинског режима Србије.

У функцији реализације интегративних циљева државе у савремене светске привредне токове, очигледна је неопходност сталног усаглашавања државних правних норми у овој области са изворима права међународног карактера. Међузависност целокупне структуре у светској привреди, данас, не допушта једностране одлуке националног карактера.

IV Завршне напомене

На основу традиционалне теорије апсолутног државног суверенитета, државе су имале неограничено суверено право да регулишу услове обављања спољнотрговинске делатности. Оне су, у својству субјеката општих МТО, самостално прописивале национални нормативни оквир и, претежно, на основама узајамних билатералних споразума, уређивале своје међународне трговинске односе.

Државе, које су дужи низ година у фази преласка са планске ка тржишној привреди, карактерише специјални статус, назван „транзиција“. Данас се међународни трговински правни поредак заснива на балансу

22 Видети: Закон о спољнотрговинском пословању Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 36/2009, 36/2011 - др. закон и 88/2011). У Закону о царинској тарифи Србије (*Службени гласник РС*, бр. 62/2005, 61/2007 и 5/2009), члан 3-а, се наводи: „Сврставање робе у Царинску тарифу представља одређивање тарифног става за ту робу, у складу са овим Законом и прописима донетим на основу Закона.“ Одлуке о сврставању које је донео међународни Комитет за Хармонизовани систем (*Harmonized System Committee*), а које је као класификациона мишљења у складу са чл. 8 ст. 2 Међународне Конвенције о Хармонизованом систему назива и шифарских ознака робе (*Службени листи СФРЈ – Међународни ујовори*, бр. 6/87, 14/91 и *Службени листи СРЈ*, бр. 2/97), потврдила Светска царинска организација, обавезне су за примену. Одлуке о сврставању објављене у *Службеном листу Европске уније (Official Journal of the European Union)*, обавезне су за примену.

међународних тржишних механизма, оличеним у праву Светске трговинске организације, с једне, и националне државне регулативе, са друге стране. То стање се одражава у противречностима процеса мултилатерализоване либерализације међународних трговинских односа и њиховог националног протекционизма.

Државе се међусобно споразумевају о правним и многим другим аспектима живота у међународној заједници, користећи форму удруживања и сарадње у оквиру међународних организација. Оне им добровољно приступају, обавезујући се на понашање које произлази из таквог чланства, сужавајући при том део сопственог суверенитета. Са друге стране, међународне организације изграђују заједничка правила понашања и старају се о њиховој примени у међународним оквирима. Оне, као и државе, у својству субјеката међународних трговинских односа, остварују значајне функције, које су од интереса за робну размену, промет услуга и циркулацију новца на међународном плану, чиме остварују процес институционализације међународне трговине.

Развој права *WTO* је рефлексивна тежња за успостављањем глобалног правног система и представља његову најактивнију даљу развојну компоненту. Оно омогућава универзализацију МТП и унификацију система унутрашњег права држава-чланица *WTO*. Правни систем *WTO* афирмише дејство међународно-правног режима и приоритета међународно-правних норми над националним.²³

Нови положај државе, под утицајем савремених глобализованих изазова и захтева данашњег времена, може имати позитиван, али и негативан утицај на развој међународне трговине. Сталне тенденције урушавања националних система вредности, ограничавање суверених овлашћења државе и слабљење њеног положаја, заснивају се на преферирању приватне на рачун јавно-правне функције држава. То води денационализацији капитала и његовом удаљавању из сфере државног утицаја, што још више јача корпоративну хегемонију. Са своје стране, таква врста хегемоније, доводи до увећања богатства у свету, али и до његове неравномерне алокације и неправичне прерасподеле имовинских вредности на нашој Планети. То води реалној могућности скретања са већ усвојеног правца привредног развоја, заснованом на мултилатерализацији и либерализацији међународних трговинских односа. У том би се случају цртале нове националне и међународне, државне и корпоративне мапе привредног кретања, са новим и неизвесним стратешким правцима, не искључујући могућност повратка класичној протекционистичкој улози државе и субјекта заштите националних привредних интереса. Како ће се тај процес даље одвијати, зависиће од његових учесника и односа моћи у свету.

23 О овоме детаљније видети: А. Тирић, *нав. дело*.

Aleksandar ĆIRIĆ, PhD

Professor at the Faculty of Law University of Niš

TRADITIONAL AND MODERN STATE ROLE AS A SUBJECT OF INTERNATIONAL TRADE RELATIONS

Summary

The author has dedicated this work analyzing the status and role of the state as a subject of international trade relations (ITR), placing the focus firstly on its role in the traditionally well-known social conditions. Primarily, the concept of the state as a subject of ITR is considered, within which is indicated its role as a subject of general and international business relations, as well, and afterwards special attention is paid to changes in the position of the state in terms of the globalized world economy.

On the background of the research the author concludes that the application of the principle of proportionality represents a sort of balance or trade-off device between the system of freer trade, established by the law of WTO, on the one hand, and traditional sovereign right of member states to achieve regulatory measures protecting their own public law interest, on the other hand. This paper presents the application of the principle of proportionality and explains the essence of two-stage test of proportionality.

The conclusions on the new position of the state and its objectives noted that the sharp increase in the pace of changes favors those suitable for rapid application, and the current that can be easily adapted. Globalization in this context is more convenient to the institutions of civil society and transnational corporations and less to the states and intergovernmental organizations. In general this leads to weakening of the role of national governments and national systems of values, as well. Strategic decisions about the future development of the world, including international trade, frequently will be made on a planetary basis. Now and then, slowly but certainly, are established the principles of controlled economic development of certain parts of the planet, not in the state, but in the world or supranational level.

Key words: *state, international trade relations, World Trade Organization, principle of proportionality, proportionality test.*